

DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİSADÎ İSTİKLÂL MÜCADELESİ *THE ECONOMIC INDEPENDENCE STRUGGLE OF DEMOCRAT PARTY*

Prof. Dr. Mehmet EVSİLE
Amasya Üniversitesi
mevsile@amasya.edu.tr

Özet

Demokrat Parti döneminde uygulanan ekonomik politikalar, iktidar dönemlerinde ve sonraki yıllarda tartışmalara konu olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada oluşan ortama ve Amerika Birleşik Devletleri'nin uyguladığı ekonomik modellere paralel olarak, Demokrat Parti iktidarı da dışarıdan borçlanarak kalkınma modeli uygulamaya başlamıştır. İktidarın ilk yıllarında başarılı olan bu model, özellikle Demokrat Parti iktidarının ortalarından itibaren finans sıkıntısı yaşamaya başlamıştır. Bu sıkıntılardan sonunda 4 Ağustos 1958 Ekonomik İstikrar Programı ilân edilmiştir. İstikrar programının gerekçeleri ve sonuçları iktidar ve muhalefet partileri mensupları tarafından tartışılmıştır. Muhalefet mensupları bu programın bir "devalüasyon" olduğunu; iktidar partisi mensupları ise "prim sistemi" olduğunu, ekonomik uygulamaları ile bir "İktisadî İstiklâl Mücadelesi" verdiklerini söylemişlerdir. Bu makalede Demokrat Parti'nin uyguladığı ekonomik politikalarla ilgili Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi'ne yansıyan bilgiler işlenerek literatüre katkı yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Ekonomik Programlar, Dış Borçlanma, 4 Ağustos 1958 İstikrar Programı.

Abstract

Economic policies applied in the Democrat Party period were debated during and after the ruling party of the time. After the World War II, parallel to the economical policies applied in the USA and in other countries, Democrat Party tried to improve the economy of the country through getting loans from other countries. The model was successful in the first period of the political power. However, financial problems appeared in the second period of their power. As a result of these problems, an Economic Stability Program was declared on 4th August 1958. The reasons and the results of the stability program were debated among the opposition parties and the political party in power. The members of the opposition parties claimed that this program was devaluation, while the members of the ruling party claimed that it was a "tipping system," and they were campaigning an "Economical Independence Struggle." This article contributes to the literature by examining the news and information about the economic policies of Democrat Party published in the official newspaper of the Turkish Grand National Assembly.

Keywords: Democrat Party, Economical Programs, Getting Foreign Loan, 4th August, 1958 Stability Program.

Giriş

1950 yılında Türkiye’de, siyasî alanda tek partili bir rejimden çok partili bir rejime geçiş sağlanmıştır. Bu geçişe paralel olmak üzere ekonomik alanda da yeni modeller uygulanmaya başlanmıştır. 1950 yılına kadar karma ekonomi modeli ve devlet işletmeciliği sistemi uygulanmış; 1950’den sonra liberal ekonomiye geçilmiş ve iktisadî devlet teşekküllerinin satışı fikri ön plâna çıkmıştır. Bununla birlikte, devlet bürokrasisinin gelenekleri, kamu iktisadî teşebbüslerinin yöneticilerinin, bu müesseseleri korumak yolundaki eğilimleri, yeni dönemdeki uygulamaların tam anlamıyla sonuçlanmasına imkân vermemiştir. 1950-1960 dönemi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk büyük enflasyon olayının yaşanmasına, dönemin sonlarına doğru ciddi ekonomik darboğazların ortaya çıkmasına ve Türk ekonomisinin bütünü ile bir bunalım içerisine girmesine de sahne olmuştur (Kılıçbay, 1991: 103-105).

Demokrat Parti dönemindeki siyasî gelişmelerin ülkede bir tartışma konusu olması gibi, ekonomik alandaki gelişmeler de sert

tartışmalara sebep olmuştur. Bu konuda, uzman iktisatçılar tarafından yapılan çalışmalara ilâve olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi bütçe görüşmelerindeki tartışmaları da ortaya koyarak literatüre katkıda bulunmaya çalışacağız. İşte, bu kaynaklarda geçen tartışmalar, Demokrat Parti döneminde uygulanan ekonomi politikaları, dış borçlanmalar ile 4 Ağustos 1958 tarihli ekonomik istikrar programı ve sonuçları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Aşağıda bu konulardaki bilgiler, ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

1. Ekonomi Politikaları

Demokrat Parti iktidarı döneminde, tartışılan konulardan biri de ekonomi olmuştur. İktidar partisi mensupları, hükümet uygulamalarının başarılı olduğunu; buna karşılık muhalefet partileri mensupları da başarısız olduğunu ifade etmişlerdir.

Bu konudaki ilk açıklama, 1953 yılında Maliye Bakanı Hasan POLATKAN tarafından yapılmış, “2 yıl öncesine kadar zaman zaman dışarıdan hububat ithal etmek mecburiyetinde kalan Türkiye, halen dünyanın beşinci hububat ihracatçısı memleket haline gelmiştir” diyerek son 2 yılda hububat üretiminin yüzde 58,5 oranında arttığını ifade etmiştir¹. 1950'den sonraki iktisadî kalkınma programı diğer bir Maliye Bakanı tarafından şu şekilde açıklanmıştır²:

- 1-Üretime dönük yatırımların teşviki,
- 2-Özel teşebbüsün her suretle teşviki,
- 3-Üretimde kullanılan kredi miktarlarının sür'atle ve geniş ölçekte artırılmasına önem verilmesi,
- 4-Malî politikanın üretim faaliyetlerini teşvik edecek şekilde yürütülmesi.

Ekonomik ve malî konular, 4 Aralık 1957 tarihinde açıklanan hükümet programında da şöyle yer almıştır (Dağlı ve Aktürk 1988: 217).

---

¹ Maliye Vekili Hasan Polatkan (Eskişehir); 16.02.1953, TBMM, *TBMM TD (9. Dönem)*; C. 20, s. 304.

² Maliye Vekili Nedim Ökmen (Maraş); 20.02.1956, TBMM, *TBMM ZC (10. Dönem)*; C. 10, s. 302-304.

1-Bütçelerimizin iktisadî bünyeye uygun, tasarrufa riayetkâr ve muvazeneli olarak tanzim ve tatbiki,

2-İktisadî Devlet Teşekkülleri ve müesseselerinin programlarının sıkıca ve yeniden gözden geçirilerek kendi kendilerini idare edebilir hale getirilmeleri.

3-Devlet borçlarının ekonomik nizama menfî tesirler yapmayacak şekilde tanzimi, banka kredilerinin spekülâtif maksatlara tahsisini önleyecek murakabelerin takviyesi,

4-Dış tediye imkânlarının artırılması,

5-Yabancı kaynaklardan daha fazla istifadeler sağlanması, madde bolluğu teminine gidilmesi gibi tedbirlerin alınması.

1958 yılında ise, Demokrat Parti'nin Kalkınma Politikası 4 madde halinde açıklanmıştır³:

1-Nakit iktisadına müstenit ileri bir pazar yaratmak, bunun için bilhassa ziraât nüfusu muktedir kılmak,

2-Verimli bir sanayi kurabilmek için ana tesisleri kurmak,

3-İleri bir pazarın ve temel tesislerin kurulmasından istifade ederek Türkiye sanayiini tesis etmek,

4-Sayılan hizmetler için gerekli dış finansmanı temin gayesiyle, bilhassa yer altı servetlerini kıymetlendirmek.

Buna karşılık muhalefet sözcüleri, daha 1953 yılından itibaren ülkede iktisadî istikrarın bozulduğunu, çünkü bu yıldan itibaren ülkede enflasyonun her yıl yüzde 15 oranında arttığını ifade etmişlerdir⁴. Bu tespitlere diğer muhalefet sözcüleri de katılmışlar, ekonomik istikrarın bozulmuş olmasının en önemli işaretinin yüksek enflasyon oranı olduğunu söylemişlerdir⁵. 1957

---

³ Demokrat Parti Meclis Grubu Adına Yekta Teksel (Bursa), 27.02.1958, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 2, s. 1062.

⁴ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına İsmail Rüştü Aksal (Ankara), 19.02.1958, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 2, s. 199.

⁵ Cumhuriyetçi Millet Partisi Meclis Grubu Adına Ahmet Bilgin (Kırşehir), 21.02.1956, TBMM, *TBMM ZC (10. Dönem)*; C. 10, s. 383.

yılında Cumhuriyet Halk Partisi Grup sözcüsü tarafından bir "İktisadî Buhran Tablosu" çizilmiştir. Buna göre:

1-Ziraatte, sanayide istihsal tehlikeli bir surette aksamıştır,

2-Nakliyat faaliyetleri alt üst olmuştur,

3-Dış ticaret daralmakta, açık büyümektedir,

4-Para ve kredi politikası enflasyoncu olmakta devam etmiştir ve etmektedir,

5-Bu buhran iç ticarete mal kıtlığı, para değerinin düşmesi, ölçsüz fiyat artışları ve hayat pahalılığı şeklinde tecelli etmektedir⁶.

Enflasyon oranları konusunda da tartışmalar yaşanmıştır. Fransa, İngiltere, Belçika ve Hollanda gibi ülkelerde eşya fiyatlarında bir düşüş olduğu halde, 1951-1952 yıllarında Türkiye'de fiyatların yüzde 4 artış göstermiş olması Demokrat Partili milletvekilleri tarafından da eleştirilmiştir⁷. 1950-1955 yılları arasındaki enflasyon oranını muhalefet sözcüleri yüzde 42 olarak gösterdikleri halde⁸, iktidar partisi sözcüsü aynı yıllardaki enflasyon oranının yüzde 30-35 olduğunu söylemiştir⁹.

Ekonomide yaşanan bu olaylar, ülkede bazı sıkıntıların ortaya çıkmasına sebep olduğu için, iktidar ve muhalefet milletvekilleri tarafından hararetli bir şekilde tartışılmıştır. Hattâ iktidar milletvekilleri, bu konudaki başarısızlıkları kabul etmeyerek, gerçekleştirilen ekonomik uygulamaları "İktisadî İstiklâl Mücadelesi" benzetmesiyle savunmuşlardır.

---

⁶ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Nüvit Yetkin (Malatya), 21.02.1957, TBMM, *TBMM ZC (10. Dönem)*; C. 17, s. 370.

⁷ Ahmet Hamdi Başar (İstanbul), 17.02.1953, TBMM, *TBMM TD (9. Dönem)*; C. 20, s. 400.

⁸ Cumhuriyetçi Millet Partisi Meclis Grubu Adına Ahmet Bilgin (Kırşehir), 21.02.1956, TBMM, *TBMM ZC (10. Dönem)*; C. 10, s. 381.

⁹ Bütçe Encümeni Namına Mazhar Şener (Giresun), 21.02.1956, TBMM, *TBMM ZC (10. Dönem)*; C. 10, s. 420.

2. İktisadî İstiklâl Mücadelesi

1956 yılından itibaren Demokrat Parti yetkilileri tarafından bu kavram dile getirilmeye başlanmıştır. İlk olarak Ankara Milletvekili Seyfi Kurtbek, “millî ekonomi, millî müdafaa ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çok sür’atli ve çok geniş ölçüde kalkınmak mecburiyetindedir. Bu sebeptendir ki iktisadî kalkınma davamız her şeyden önce millî varlığımızın korunması, istiklâlin teminat altına alınması davasıdır. Ve öyle olduğu için de onu bir iktisadî istiklâl harbi diye adlandırmak yerinde olmuştur” sözleriyle konuyu gündeme getirmiştir¹⁰. Daha sonra konu, Demokrat Parti grup sözcüsü tarafından hükümetin takip ettiği ekonomi politikasını tarif etmek için kullanılmıştır¹¹: “Yedi sene gibi, değil devlet hayatında, fert hayatında dahi kısa zaman içinde semerelerini vermeye başlayan, Demokrat Parti iktidarının faaliyetlerini hakikaten bir iktisadî istiklâl mücadelesi olarak vasıflandırmak mümkündür.” Maliye Bakanı Hasan Polatkan ise, 19 Şubat 1958 tarihinde, “...hükümetimizin kalkınma politikasını her türlü güçlülere rağmen büyük bir azim ile bir iktisadî istiklâl davası olarak zaferle tetviç etmeye çalışmaktadır”¹²; 20 Şubat 1959 tarihinde ise, “...mutlaka kazanılması lâzımgelen iktisadî istiklâl mücadelesine, iktidara geldiğimiz günden beri büyük bir azim ve cesaretle girişmiş bulunuyoruz” şeklindeki sözleriyle ülkedeki ekonomik durumu mutlaka kazanılması gereken bir millî mücadele şeklinde tarif etmiştir¹³.

Ancak olayların akışına bakıldığı zaman, “İktisadî İstiklâl Mücadelesi” diye tarif edilen gelişmelerin, geniş ölçüde bir dış borçlanma ve geri ödeme zorluğuna düşüldüğü zaman da Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk ekonomik istikrar programı olan 4

¹⁰ Seyfi Kurtbek (Ankara); 21.02.1956, TBMM, *TBMM ZC (10. Dönem)*; C. 10, s. 412.

¹¹ Demokrat Parti Meclis Grubu Adına Avni Yurtbayrak (Zonguldak), 27.02.1957, TBMM, *TBMM ZC (10. Dönem)*; C. 17, s. 1110.

¹² Maliye Vekili Hasan Polatkan (Eskişehir); 19.02.1958, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 2, s. 155.

¹³ Maliye Vekili Hasan Polatkan (Eskişehir); 20.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 282.

Ağustos 1958 kararlarının yürürlüğe sokulması olduğu görülmektedir.

3. Türkiye'nin Aldığı Dış Yardımlar

Türkiye'nin aldığı dış yardımlar konusunda da çeşitli görüşler açıklanmıştır. 30 Haziran 1954 tarihine kadar Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye yaptığı iktisadî yardımın 495.848.000 dolar olduğu¹⁴; bu miktarın 30 Haziran 1955 tarihi itibarıyla 601.025.000 dolara çıktığı, askerî yardımların bu meblâğın dışında olduğu ifade edilmiştir¹⁵. 1958 yılında Türkiye'ye gelen Amerikan yardımının 809.000.000 dolar¹⁶; 1959 yılında ise, bu rakamın 1.078.000.000 dolar olduğu diğer muhalefet sözcüleri tarafından ifade edilmiştir¹⁷. 1958 yılına kadar Amerikan askerî yardımının ise 1.700.000.000 dolar olduğu, Dışişleri Bakanı tarafından açıklanmıştır¹⁸.

Bu rakamlar, büyük meblâğlarda dış borçlanma kredisinin yüksek olduğunun göstergesi olarak kabul edilmiş; ancak bazı iktisatçılar, bunun tersi istikamette görüş ifade etmişler, alınan miktarın Türkiye'nin ihtiyaçlarına karşılık olamadığını yazmışlardır. Hattâ 1954 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ni ziyaret eden Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın kredi taleplerine olumsuz cevap verilerek, Türkiye'nin biraz toparlanması gerektiği dile getirilmiştir. 1955 yılında Türkiye'nin 300 milyon dolarlık kredi talebi geri çevrilmiştir (Yenal, 2017: 104-105).

Muhalefet partisi sözcüleri, dışardan alınan bu yardımların ülke için en iyi şekilde kullanılmamış olduğunu iddia etmişler¹⁹, ele geçen bu fırsatın lâyıkıyla kullanılıp kullanılmadığını tartışmaya

¹⁴ Cumhuriyetçi Millet Partisi Adına Osman Bölükbaşı (Kırşehir), 19.02.1955, TBMM, *TBMM ZC (10. Dönem)*; C. 5, s. 252.

¹⁵ Cumhuriyetçi Millet Partisi Meclis Grubu Adına Ahmet Bilgin (Kırşehir), 21.02.1956, TBMM, *TBMM ZC (10. Dönem)*; C. 10, s. 361.

¹⁶ Kasım Gülek (Adana); 20.02.1958, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 2, s. 228.

¹⁷ Hamza Eroğlu (Adana); 28.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 1383.

¹⁸ Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu (Çanakkale); 25.02.1958, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 2, s. 616.

¹⁹ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Rıza Tekeli (Adana), 27.02.1957, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 2, s. 1060-1061.

açmışlardır²⁰. 1957 yılı bütçe görüşmelerinde, yatırımların daha çok bina inşaatı gibi verimsiz alanlara yapılması eleştirilerek, Ankara'da 10-20 milyonluk iş hanları ve genel müdürlük binalarının yapılmasının ertelenmesi de istenmiştir²¹. Bu şekilde gerçekleştirilen iktisadî kalkınmanın sağlam temellerden mahrum kaldığı ifade edilmiştir²². Hükümetin ekonomi politikaları, diğer bir oturumda, "...alabildiğine sun'î iştirâ gücü yaratmak, devamlı şekilde istihsal artışını sağlayacak tedbirleri almadan istihlâki teşvik etmek, gelişigüzel kredi dağıtmak, gelişigüzel borçlanmak, gelişigüzel masraf yapmak, gelişigüzel yatırım yapmak suretiyle ve bile bile, memleketi içine sürükledikleri bu vahim buhran sonunda bizi dış borçlarımızı ödeyemez ve yeni yardım ve kredilerin desteği olmaksızın ayakta duramaz hale düşürmüştür" sözleriyle eleştirilmiştir²³.

Demokrat Parti hükümetlerinin uyguladığı enflasyoncu politikaların sonucunda iç fiyatlarla dış fiyatlar arasında uçurumlar oluşmuş, ihracat yapabilmek için hükümetler, çeşitli şekillerde prim ve sübvansiyon uygulamaları yapmak mecburiyetinde kalmış bu durum da iç fiyatlar üzerindeki tazyiki artırmıştır. İthalât ihtiyacının artması üzerine dış ticaretin sağlam usullerle alâkası kesilmiş, bu durum fırsatçılara büyük ve gayrimeşru kazançlar sağlamıştır. Bu tablonun sonucu olarak dış ülkelere sermaye ve döviz kaçırılması olayları görülmeye başlanmıştır²⁴. Böylece Türkiye, 1958 yılı itibarıyla borçlarını ödeyebilmek için, hattâ ordularını besleyebilmek için dış yardıma muhtaç hale gelmiştir²⁵.

²⁰ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına İsmail Rüştü Aksal (Ankara), 20.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 329.

²¹ Cumhuriyetçi Millet Partisi Adına Osman Bölükbaşı (Kırşehir), 21.02.1957, TBMM, *TBMM ZC (10. Dönem)*; C. 17, s. 395.

²² Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Fethi Çelikbaş (Burdur), 25.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 747.

²³ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Ferit Melen (Van), 19.02.1960, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 12, s. 36.

²⁴ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına İsmail Rüştü Aksal (Ankara), 20.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 316-317.

²⁵ Hıfzı Oğuz Bekata (Ankara), 21.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 364.

4. 4 Ağustos 1958 İstikrar Programı

a. Sebepleri

1953 yılından sonra Türkiye'ye yardım sağlayan uluslararası finans kuruluşları, dünya ekonomisinde meydana gelen gelişmelere bağlı olarak, Türkiye'ye, devalüasyona gidilmesi için baskı yapmaya başlamışlardır. Demokrat Parti Hükümeti, Millî Korunma Kanunu'nu yeniden yürürlüğe koyarak fiyat denetimlerini arttırma, ticarî banka kredilerini sınırlandırma ve faiz oranlarını arttırma gibi kısmî düzenlemeler yapmış, ancak tercih ettiği popülist politikalarından dolayı enflasyonu besleyen uygulamalardan vazgeçmemiştir. 1958 yılından itibaren Türkiye'ye yardımda bulunan ve Amerika Birleşik Devletleri'nin denetimi altında olan konsorsiyum, dış yardımların gereken seviyede sürdürülebilmesi için bir stabilizasyon programının uygulanmasının gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu şekilde bir döviz darlığının ortaya çıkma ihtimalinin, Türk ekonomisini kısa sürede krize sürükleyeceği görülmüştür. Dışarıdan gelen baskılar olmasa bile, ekonominin iç dengelerinin sağlanması düşüncesi, hükümeti, 4 Ağustos 1958 istikrar programını uygulamaya koymaya mecbur etmiştir (Turgut, 1991: 183-184).

Dış kredilerin azalması, Demokrat Parti yönetimini gerçekleri kabule zorlamış, 1958 Ağustos'unda IMF ile bir istikrar programı üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşma, gerçekte, uluslararası finans kuruluşları vasıtasıyla alacaklılara teminat verilerek yapılan bir borç erteleme anlaşmasıdır (Yenal, 2017: 106).

b. Esasları ve Uygulanması

İstikrar programının belli başlı unsurları şunlardır: Devalüasyon; Dış Borç Ertelemesi; Para ve Maliye Politikasına Kısıtlamalar; Dış Ticaretin Serbestleşmesi; KİT Fiyatlarının Serbestleşmesi (Taş, 2014).

Bu programın gerekçesi, Maliye Bakanı Hasan Polatkan tarafından,

1-Amme sektörü sahasındaki enflasyonist temayüllerin bertaraf edilmesi,

2-Hususi sektör sahasında da, banka kredilerinin daha sıkı bir kontrole tabi tutulması,

3-Gerek amme sektörü gerek hususî sektörde ittihaz olunan bu tedbirlerin tatbikini sağlamak üzere dış tediye gücümüzün artırılması,

4-Yatırımlarımızın tediye muvazenesi ve istihsal üzerinde sür'atle müsbet neticeler verecek istikametlere tevcihi olarak belirtilmiş, bu sonuçları elde etmek için dış yardımlara ihtiyaç olduğu ifade edilmiştir²⁶.

İstikrar programın kredi desteğinin sağlanması için Amerika Birleşik Devletleri, Batı Almanya, İngiltere ve Avrupa İktisadî İşbirliği teşkilâtına üye olan ülkelerden toplam 359 milyon dolarlık bir yardım sağlanmıştır. Bu miktarın 25 milyon doları Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı'nın özel yardım fonundan, 37,5 milyon doları Development Loan Fund'dan, 37,5 milyon doları Eximbank'tan, 15 milyon doları ziraî sektörden, 75 milyon doları ICA yardımlarından temin olunmuş; ayrıca 1948, 1949, 1952 yıllarında Amerika'dan alınmış olan kredilerin vâdeleri gelmiş taksitleri ile 1965 yılına kadar ödenmesi gerekecek 44 milyon dolar tutarındaki taksitlerinin tediyesi de 1965' ten sonra başlamak üzere uzun vadeli bir tecile tâbi tutulmuştur. Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtından 100 milyon, Milletlerarası Para Fonu'ndan 25 milyon dolarlık kredi sağlanmıştır²⁷. Hattâ Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, 1 Kasım 1958 tarihli meclis açış nutkunda, nakit ve borçlarımızın uzun vadeli tediyeye bağlanması suretiyle temin edilen yardımın 750 milyon doları aştığını ifade etmiştir²⁸. Muhalefet sözcüleri, hükümet yetkilileri tarafından açıklanan 359 milyon dolarlık yardım paketinin önemli bir kısmının ileriki yıllarda yapılacak projelere destek şeklinde alınabileceğini, nakit olarak yurt dışından temin

---

²⁶ Maliye Vekili Hasan Polatkan (Eskişehir); 20.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 283.

²⁷ Maliye Vekili Hasan Polatkan (Eskişehir); 20.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 288.

²⁸ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına İsmail Rüştü Aksal (Ankara), 20.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 325.

edilen yardımın 148 milyon dolardan ibaret olduğunu öne sürmüşlerdir²⁹. Buna rağmen, bu programın dış kredi ve yardımlarla desteklenmesinin temin edilmiş olması, yine Maliye Bakanı tarafından bir başarı olarak gösterilmiştir³⁰.

Diğer taraftan yurt dışından yapılacak yardımların, Türk lirasının devalüe edilmesi şartına bağlandığı³¹, 4 Ağustos kararları ile paramızın değerinin yüzde 230 oranında düştüğü iddia edilmiştir³². Nitekim Milletlerarası Para Fonu'nun 3 Ağustos 1958 tarih ve 286 numaralı bülteninde, Amerikan Dolarının Türk Lirası karşılığının 280 kuruştan 900 kuruşa çıkartıldığı açıklanmıştır³³. Ancak hükümet yetkilileri, bu işleme "devalüasyon" değil, "prim sistemi" demişlerdir. Türk parasının dolar karşısında 280 kuruştan 900 kuruşa çıkmasına paralel olarak yurt içindeki fiyatların bu oranda artmadığı³⁴, döviz alış ve satışlarında kabul edilen fiyatların devalüasyonun varlığını göstermeyeceğini, buna prim sistemi denildiğini dile getirmişlerdir³⁵. Muhalefet milletvekilleri ise, bu işleme neden devalüasyon değil de prim sistemi dendiğini şu şekilde açıklamışlardır³⁶: " ...niçin hükümet buna devalüasyon demiyor? Çünkü devalüasyon, eğer bir hükümetin kusurlarından ileri gelmemiş ve harp gibi bir fevkalâde sebepten neşet etmiş ise, hükümet cesaretle onun adını kor ve bu bir devalüasyondur der. Fakat devalüasyon, hükümetin arkası alınmayan bir sürü hatalarının neticesi olarak gelmişse, bu ismin

²⁹ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına İsmail Rüştü Aksal (Ankara), 20.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 326.

³⁰ Maliye Vekili Hasan Polatkan (Eskişehir); 20.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 286.

³¹ Hıfzı Oğuz Bekata (Ankara), 21.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 364.

³² Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına İsmail Rüştü Aksal (Ankara), 20.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 322.

³³ Hıfzı Oğuz Bekata (Ankara), 21.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 365.

³⁴ Bütçe Encümeni Namına Behzat Bilgin (İzmir), 22.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 420.

³⁵ Maliye Vekili Hasan Polatkan (Eskişehir); 22.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 424.

³⁶ Hıfzı Oğuz Bekata (Ankara), 21.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 366.

zikredilmesinden hükümetler umumiyetle kaçarlar ve bizde olduğu gibi onun ismine (Prim sistemi) derler. Devalüasyon adını ifadeden çekinirler, çünkü bunun mes'uliyetleri olduğunu bilirler." Aynı sözcü konuşmasının başka bir yerinde, 4 Ağustos 1958 kararı ile yapılan işlemin, ecnebi dövizlerinin rayiçlerini toptan yükseltmek, fiilî ve umumî sahada memleket parasının kıymetini toptan düşürmek şeklindeki devalüasyon tarifine uyduğunu ve yapılan işlemin tıpatıp bir devalüasyon olduğunu ifade etmiştir³⁷.

Programı açıklayan kararnamelerde veya sonradan ilân edilen metinlerde "devalüasyon" kelimesi geçirilmemiştir. Ondan sonra da Demokrat Parti iktidarda olduğu sürece bürokraside "Türk Lirası'nın Devalüasyonu" sözü millî değerlere bir hakaret gibi sayılmış ve ağza alınmamıştır. Gerçek durumun kabulünden başka bir şey olmayan, bir anlamda geçmişteki politikaların başarısızlığını simgeleyen ve bir anlamda da gelecekteki iktisadî büyümeyi sağlayıp, işsizliğin artışı önlemek için çok gerekli bir adım olan bu basit iktisat politikası tedbiri büyük bir şeref ve haysiyet meselesi haline getirilmiştir. Sonuçta devalüasyon hukukî bir değişiklik olarak değil, fiilî bir uygulama olarak yapılmış; Türk Lirası'nın değerini düşürmek yerine bütün döviz çıktısı gerektiren işlemlerden 1 dolar başına 6,22 TL vergi alınması ve döviz girdisi sağlayan işlemlere aynı miktarda destek verilmesi kararlaştırılmıştır (Taş, 2014).

4 Ağustos 1958 kararının amacı, Maliye Bakanı tarafından, milletimizin hayat seviyesinin muassır medenî memleketlerdeki seviyeye sür'atle ulaştırılması ve Türkiye'nin Avrupa camiası içindeki rolünü, bihakkın ifa edebilmesi için, bir an evvel iktisaden kuvvetli bir hale getirilmesi olarak açıklanmıştır³⁸. Muhalefet sözcülerine göre ise, enflasyonu bertaraf ve iktisadî hayatta temelinden sarsılan istikrarı yeniden temin etmek maksadıyla alınan kararların, mahiyet, muhteva ve hedefleri itibarıyla memlekete çok pahalıya ve vatandaşa ağır fedakârlıklara mal olan

³⁷ Hıfzı Oğuz Bekata (Ankara), 21.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 365.

³⁸ Maliye Vekili Hasan Polatkan (Eskişehir); 20.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 281.

bir "tasfiye hareketi"ne girişildiği şeklinde yorumlanmıştır³⁹. 1958, 1959 ve 1960 yıllarında ülkenin ödemekle mükellef bulunduğu borç tutarının 120 milyon doları aşarak gelirlerimizin yüzde 40'ına ulaştığı hesaplanmıştır⁴⁰. İstikrar programının başarılı olamadığı, vatandaşa yeni külfetler ve sıkıntılar getirmiş olmasına karşılık, elde edilen neticelerin tatmin edici olmadığı tesbit edilmiştir⁴¹. 1960 yılı itibarıyla Türkiye'nin yıllık ödeme vasıtalarına olan ihtiyacının 600 milyon dolar, buna karşılık ihracattan elde ettiği gelirin 300 milyon dolar olduğu, arada kalan kısmın dış yardımlar ve kredilerle kapatılmak mecburiyetinde kaldığı, bunun da Türkiye'nin hızla borçlanmasına yol açtığı dile getirilmiştir⁴².

c. Alman Sonuçlar

İthalata yeniden serbestî getirilmiştir. Para arzı ve bütçe harcamaları kısıtlanmıştır. KİT üretim ve hizmetlerinin fiyatları yükseltilmiştir. 1958 istikrar tedbirlerinin uygulanması ile dış ekonomik ilişkilerdeki tıkanıklık giderilmiştir. Dış kredinin açılması ve ihracatın artması sonucu ithalât da yükselmiştir. Devalüasyondan sonra dış ticaret hacmi yeniden genişlemiş ve buna paralel olarak dış ticaret açıkları da artmıştır. Bunun yanı sıra gerek yüksek oranlı devalüasyon, gerekse devletin kontrolündeki fiyatların yeni ayarlamalarla yükseltilmesi sonucu fiyat artışları sürmüştür. 1958 istikrar tedbirleri, ödemeler bilançosu açıklarını azaltmak ve enflasyonla mücadelede başarısız olmuştur. Zaten 1950-1960 dönemi, plânsız ve dengesiz bir büyümenin gerçekleştiği bir dönem olmuştur (Karaçor-Atabey, 2001: 121-122).

³⁹ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına İsmail Rüştü Aksal (Ankara), 20.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 313.

⁴⁰ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına İsmail Rüştü Aksal (Ankara), 20.02.1959, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 7, s. 319.

⁴¹ Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Ferit Melen (Van), 19.02.1960, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 12, s. 56.

⁴² Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına Ferit Melen (Van), 19.02.1960, TBMM, *TBMM ZC (11. Dönem)*; C. 12, s. 53.

Sonuç

Türkiye ekonomisi açısından bir dönüm noktası teşkil eden 1950-1960 dönemi hakkında şöyle bir çerçeve çizmek mümkündür (Kanca, 2012: 60): İktisat felsefesi, ekonomide serbestleşme ve özel teşebbüse ağırlık verme yönünde olmuştur. KİT'lerin özel kesime devredilerek özel girişimin ekonomideki payının artırılmasına dönük ciddi başarılar sağlanamamıştır. 1950-1960 dönemi tüketici kesiminde ihtiyaç geliştiren ve talep yaratan bir dönem olmuştur. 1950-1960 dönemi belli alanlarda ekonomik alt yapı faaliyetlerine sahne olmasına rağmen bu dönemdeki alt yapı belli bir plân dahilinde gerçekleşmemiştir. Demokrat Parti döneminin özellikle ikinci yarısında; enflasyon dış ödeme problemleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan devalüasyon olgusu günümüze kadar gündem konusu olmuştur.

Sonuç olarak, yoğun bir şekilde dış borçlanmaya gidilmesi, Demokrat Parti iktidarı döneminde ekonomik istikrarın kurulmasına engel olmuştur. Borcun borçla ödenmeye çalışılması ve uluslararası finans kuruluşlarına bağıllık, ülkenin geleceğini ipotek altına almıştır. Bu sıkıntılar, Demokrat Parti'nin demokratik olmayan yollardan iktidarı devretmesine sebep olduğu gibi, daha sonraki dönemlerde devlet ve toplum hayatında yaşanacak birçok problemlere zemin teşkil etmiş; günümüze kadar da ülkemizde ekonomik ve siyasî istikrarın kurulmasını engellemiştir. Periyodik olarak aynı problemler defalarca yaşanarak, ülkenin kaynakları, verimli bir şekilde kullanılamamıştır.

Kaynakça

1-TBMM Tutanak Dergisi ve Zabıt Ceridesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (9. Dönem); C. 20, Ankara, 1953.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (10. Dönem); C. 5, Ankara, 1955.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (10. Dönem); C. 10, Ankara, 1956.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (10. Dönem); C. 17, Ankara, 1957.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (11. Dönem); C. 2, Ankara, 1958.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (11. Dönem); C. 7, Ankara, 1959.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (11. Dönem); C. 12, Ankara, 1960.

2- Kitap ve Makaleler

Dağlı Nuran-Belma Aktürk (1988). *Hükümetler ve Programları I. Cilt 1920-1960*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayını.

Kanca, Osman Cenk (2012). 1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 19, s. 47-63.

Karaçor, Zeynep-Atabey Ayşegül (2001). Türkiye Ekonomisinde Uygulanan İstikrar Politikalarının Tarihsel Süreç İçinde Analizi ve Bu Süreç İçerisinde Karar Birimlerinin Rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, C. 4, S. 1, s. 117-148.

Kılıçbay, Ahmet (1991). *Türk Ekonomisi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Taş, Mahir (2014). Menderes Döneminin Ekonomi Politikası ve 1958 İstikrar Programı. *Mevzuat Dergisi*, C. 7, S. 76.

Turgut, Serdar (1991). *Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Adalet Matbaacılık.

Yenal, Oktay (2017). *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.